

Komplex esztétikai nevelés

Művészetoktatás komplex esztétikai nevelés keretei között a gimnáziumban

Bolyai János Gimnázium, Salgótarján

Bevezetés

Művészetoktatásunk mostani helyzetének feltárásakor számot kell vetnünk önmagunk munkájának eredményeivel, kétségeivel, sikereivel és kudarcaival, de nem hagyhatók figyelmen kívül környezetünk ösztönző és gátló erői sem.

Milyen célokat tűztünk magunk elé? Milyen segítséggel teljesítjük azokat, és milyen tapasztalatokkal gazdagodva törekszünk tökéletesebb megoldásokra?

I. Célkitűzéseink

Az 1990-91-es tanévtől a salgótarjáni Bolyai János gimnáziumban egy négytagú tanár-team Gáspár Aladár művész-tanár kezdeményezésére és irányításával a KFA-pályázatán elnyert támogatás keretében azt a nagy körütekintést követelő és fáradságos feladatot vállalta magára, hogy egy felmenő rendszerben egységes szemlélet alapján *komplex esztétikai elemzések nyomán* oktatja a történelmet és a művészettel foglalkozó tantárgyakat, a magyart, az ének-zenét és a rajz és műalkotások elemzését.

Az elmúlt tanévben kísérletképpen kipróbált témák feldolgozását az 1991-92-es tanévre gondosan a kimunkált nevelési program követte, és azt ma már választható tantárgyként szerepeltetjük a gimnáziumi képzés éve során.

Konkrét céljaink

1. A történelem és a művészeti tárgyak *egységes szemléletmódon* alapuló feldolgozása, folyamatos összevetése.

2. Az egyes szakági ismeretek egymást erősítve mélyítsék el a megszerzett tudást.

3. Összehasonlító és feltáró jellegű *forrás-elemzés*.

4. *Asszociációs, integratív készségek fejlesztése*

5. Érzékeny és nyitott *befogadói magatartás* fejlesztése.

6. *Kreatív képességek fejlesztése*.

7. A kifejező- és ábrázoló-készség alkotói szinthez közelítése.

8. *Komplex esztétikai műveltség* kialakítása.

Miért előnyösebb a komplex történelem- és művészetszemlélet kialakítása a hagyományos tananyagfeldolgozásnál?

A komplex történelmi és esztétikai ismeretekkel bíró tanítványainknál a tudás megalapozottabbnak és tartósabbnak bizonyul. Ezzel a szemlélettel az általános műveltség köre kiterjed és kreatív képességekkel, szerteágazóbb problémamegoldó képességgel gyarapodva oldhatók meg az újszerű feladatok is.

A hagyományos rendszerben tanulók között a szakmai tudás tantárgyakra „darabolódik fel”, és egymástól elszigetelt, szűkkörű alkalmazása jellemző. Az ilyen módon tanulók között szerényebbek az általános elemző, asszociációs, kreatív és kommunikációs képességek.

Végül ki kell emelni, hogy a komplex esztétikai nevelés során egyedülálló lehetőség kínálkozik a történelem és a művészetek tér- és időbeli párhuzamainak vagy éppen különbözőségeinek vizsgálatára és a sokrétű összehasonlításra.

II. Munkánk elméleti és gyakorlati alapja:

Komplex történelem- és művészetoktatásunk programjában a következő irányelvek mérvadók:

1. *Integráció* – mely szerint egy új rendszerű és tartalmú „tantárgyblokkos” oktatási-nevelési módszer szerint dolgozzuk fel az egységesített szempontok alapján értelmezett történelmi és esztétikai vonatkozású tananyagot. Tehát ez nem az érintett tárgyak egymásban való feloldódását, hanem éppen egymás által való megerősítését feltételezi, amely egy adott probléma közös és eltérő vonásainak dialektikus elemzését jelenti. Így valamennyi szakág megőrzi viszonylagos autonómiáját, öntörvényűségét, de mindenkor alávetett módon jelenik meg az egységes szemléleti kategóriákban.

2. *Komplexitás* – az a törekvésünk, mely szerint az integrált tananyag egységes művészet- és történelemszemléletet alakít ki, és az egyes szakágak asszociatív módon (vizuális – akusztikus – fogalmi úton) egészítik ki vagy erősítik meg egymás hatását.

3. *Koncentráció* – biztosítja az ismeretek, az élmények, a szemléletességet nyújtó eszközök adott időben és helyen történő összpontosítását, az egyeztetett következtetések, kiterjedt alkotói kreativitás kialakítását.

4. *Közös tananyagszerkesztési elvek* – Elsődleges rendező elvünk a történelmi korszakokhoz igazodás. Ez nem jelenti azt, hogy adott kultúra tárgyalásakor kizárólag szinkron tananyagfeldolgozás történik, sőt gyakori példa a történelmi fejlődés folyamataiban tekintett, vagy éppen előremutató művek elemzése is. A sokoldalúság és a több oldalról való megközelítés éppen ezzel az elvvel érhető el.

III. Tapasztalataink értékelése az eddig végzett munkánk didaktikájának felvázolása alapján

A komplex történelem- és művészet-oktatás egyik fontos célja az, hogy a képzőművészeti és vizuális kultúra méltó rangra emelkedjék a humán műveltség kialakításában. Ezt segítjük elő azzal, hogy megkeressük a művelődéstörténetben kínálkozó párhuzamokat és találkozási pontokat, és ezeket ún. nagykomplex (azaz a történelem és az esztétikai tárgyak) vagy ún. kiskomplex (azaz a 4 tantárgy közül bármelyik 2-3 részvételével zajló) órákon tárgyaljuk.

Tanítványainkban az elmélyülő tudás biztonságérzetet nyújt a konkrét műelemzések és alkotó jellegű feladatmegoldások során, sőt az empátikus készségek fejlődésével érzelmi kötődés is kialakul a művészetek terén.

Hogyan dolgozzuk fel komplex történelmi és művészeti tárgyú tananyagainkat?

1. *A tervezés fázisában* egy tanévre vonatkoztatva kijelöltük a tárgyalásra kerülő történelmi korszakokat és a hozzájuk kapcsolható művészeti stílusokat. Ebben a szakaszban pontosan elhatároltuk a különböző témaköröket és megkerestük az integratív – koncentrációs – komplex kapcsolódási pontokat!

Nézzünk erre egy példát!

Témakör: A középkor világa, művészetének mozgatórugói (bevezető óra)

Tananyagfeldolgozó foglalkozás típusa: Komplex, a szakosokból álló tanár-team által vezetett óra (2 óra)

Oktatási-nevelési cél: a középkor kor- és műtörténelmi, valamint általános esztétikai rendszerének problémafelvető taglalása.

Módszerei:

audio-vizuális szemléltetés (kép, zene, szó);
 tanári magyarázat;
 tanulói és tanári véleménycsere, beszélgetés.

Témakifejtés:

- a) Időbeli megfeleltetés, földrajzi elhatárolások
  - b) A középkor szellemének felvillantása konkrét képzőművészeti, irodalmi és zenei példákon keresztül
  - c) Összehasonlító műelemzések az előző korokról (antik világ stb.)
  - d) Tények rögzítése, összegzés az adott korszakról szerzett impressziók alapján.
- Közös következtetések megállapítása.

2. *A szaktárgyi órákon belül* kerül sor az egyes művészettörténeti korszakok részletes tárgyalására és az alkotó feladatok megoldására. Az órák rendjében a korstílusok és stílusirányzatok taglalása elsődleges szerepet kap, hiszen a tanterv egyes utasításainak kiemelésével érhető el a komplex és integrált szemléletmód kialakítása. Itt jegyzem meg, hogy hiányosságaink sarkalatos pontja is e tényből származik; ugyanis a szaktárgyi órakeret továbbra is heti egyetlen órában lett meghatározva, és ez önmagában művészettörténet tanításhoz is igen kevés. Ugyanakkor a komplex művészetoktatás célul tűzte ki azt is, hogy a rajzi feladatok sem elhanyagolhatók, sőt olykor a tanulók kifejező- és ábrázolókéességét meghaladó feladatok követelendők (pl. emberi figura önálló, alkotó módon való ábrázolása, mozgásérzékeltetés, epikus jelleg hangsúlyozása stb.). Ezen a gyakorlaton a jövőben feltétlenül változtatni kell: egyrészt órakeret növeléssel, vagy a rajzi feladatoknak a tanulók adottságához és felkészültségéhez viszonyított megválasztásával.

IV. Kritikai észrevételek

Saját munkánk értékelésekor számtalan olyan problémát felvetettünk, amelyet az oktatás hatékonyságának érdekében ki kell küszöbölni. Ilyen hézagot jelez a rajz és műalkotások elemzésén belül a rajzi tudás fejlesztése és megerősítése.

Ugyancsak gondot jelent a négytagú tanár-team folyamatos munkájának összehangolása. Ennek megoldása az lehet, hogy a komplex történelem- és művészetoktatásban résztvevők saját döntési jogkörrel bíró, önálló és független munkaközösséget alakítsanak.

Fent leírt céljaink megvalósítását a KFA pályázatán elnyert támogatással kezdtük, hiszen köztudomású, hogy egyedül iskolai költségvetésből a többféletráfordítások (szemléltető képanyag, eszköztár, tanterv készítése, sokszorosítás stb.) folyamatos bővítése nem kielégíthető. Ezért nehezen megoldható problémánkat az anyagi eszközök hiánya is jelenti, és működésünket pályázatokra való folyamatos felkészülésünkkel tudjuk biztosítani.

Tapasztalataink összegzésében felhasználtuk Gáspár Aladár rajztanár munkájának eredményeit is.

A tanári team tagjai:

- Básti Istvánné (az irodalom tanára, témafelelős)
- Berencsikné Gedeon Hajnalka (a rajz és műalkotások elemzésének tanára)
- Gáspár Aladár (a rajz és műalkotások elemzésének tanára, témavezető)
- Pelléné Czene Csilla (a történelem tanára)
- Rozgonyi István (az ének-zene tanára)

Egy korszakbevezető óra leírása az előkészítéstől a produktumig (Középkor)

Mottó: „Amikor a világ még sötétben volt, az ég úgy ragyogott, és amióta a világ olyan világos, az ég elsötétült.” (Johann Nestroy)

I. Motiválás, problémafelvetés

Tájékozódás a tanulók előzetes ismereteiről

1. Szándék: Vannak-e a korszakkal kapcsolatban beidegződéseik, előítéleteik.

(Hipotézis: valószínűleg vannak)

A) A tanulókhöz intézett kérdések:

– Szívesen élnél-e a középkorban? (Miért?)

– Sorolj föl olyan fogalmakat, neveket, eseményeket, amelyek számodra a középkorhoz kötődnek!

– Ha volna lehetőséged egy téma „rendelésére”, melyiket választanád?

– Szerinted sötét volt-e a középkor?

B) Válaszok:

a tanulók válaszaiból az derült ki, hogy többségük szívesen élne a középkorban, mert érdekli:

– a lovagi életforma (viselet, fegyverek, harcmódor, lovagvárak stb.);

– egy hűbértartók hétköznapijai;

– a „csoda”, a misztikum, az alkímia;

– a boszorkánypercek, a boszorkányégetés;

– a katedrálisok építése;

– a pestisjárványok okai a középkorban.

C) Felsorolt fogalmak:

– hit, Isten, túlvilág, keresztesháborúk, szerzetesek, kolostorok, lovagok, inkvizíció, papok, hűbériség, jobbágyok, földesurak;

D) Összkép a középkorról:

– inkább sötétnek látják, mert szerintük az emberek tudatlanok és hiszékenyek.

II. A bevezető óra előkészítése

Szakirodalom ajánlása a középkorhoz:

Endrei Walter: A középkor technikai forradalma

Huisinga: A középkor alkonya

Egon Friedel: Középkor, pestis, misztika

Marosi Ernő: A középkori művészet világa

G. Duby: A katedrálisok kora

G. Caselli: A középkor

D. Matthew: A középkori Európa atlasza

Ajánlott olvasmányok:

Mark Twain: Egy yenki Arthur király udvarában

Üdv néked, Arthur nagy király

W. Golding: A torony

Veres Péter: Bölcs és bagatag őseink

Szemléletformáló előadás:

„Korok és kultúrák” előadássorozat keretében

Vekerdi László: A középkori művészetek és tudományok története

III. Alkotó feladatok

(tanulói választás és tanári kijelölés alapján)

– Egy lovag egy napja (fantáziafejlesztő „tanulmány”);

– Bibliai témák az irodalomban, a zenében és a képzőművészetben (gyűjtőmunka);

– A kolostori élet közelről – egy bencés szerzetes naplójából;

– Egy hűbéri beavatás szertartása a szemtanú szemével;

– A Stabat Mater motívum az irodalomban, a zenében és a képzőművészetben (összehasonlító műelemzés);

– „Olvastam valahol...” – anekdoták, érdekes történetek a középkorból;

– Ikonográfiai képgyűjtések;

– Murális alkotás tervezése, készítése (üvegablak, mozaik);

- Középkori hangszerek (hangszerleírások gyűjtése, pl. tartölt, viola d'amore, klavichord);
- Vajon szerette-e a középkor embere a hasát? – Középkori receptek gyűjtése.

IV. A középkor

Bevezető óra (2 óra)

Az órát vezetik: Az esztétikai komplex-team tanárai
(történelem, irodalom, ének-zene, rajz és műalkotás elemzése)

1. Általános bevezető

A) Az ókorból a középkorba vezető út történelmi változásai (motiválás, hangulatteremtés: egy gregorián dallam háttérzenéje)

Indukciós szemelvény: Donald Matthew: A középkori Európa atlasza c. művéből:

„A középkor ahhoz a mesés szigethez hasonlítható, amelynek minden látogatója talál valamit, ami megragadja a képzeletét. Egyesek számára a hit korszakát jelenti, másoknak a kézművészség tökélyét vagy a feudális elnyomatást; megint mások a primitív társadalmat látják benne, amely egyszerűen csak valami rejtélyes módon nekilódul, s így benne keresendő az európai fölény kulcsa... Rejtett titkok és csodás misztériumok úgy tetszik, örökké velejárói maradnak annak, amit el szokás várni a középkortól.”

A szemelvény bemutatásának célja: Annak megfigyeltetése a kulcsszavak kiemelésével, hogy egy formációváltásnak vagyunk tanúi, amelynek során a római és barbár társadalmak összeolvadásából valami egészen új, más keletkezik, amely sok tekintetben talán a fejlődés alacsonyabb fokát képviseli az antik örökséghez képest, de potenciálisan hatalmas energiák hordozója.

A megfigyelést segítő kérdések a tanulók számára:

- Melyek azok a kulcsszavak a szövegben, amelyek eddigi ismereteidhez képest számodra újat mondanak?

- Találsz-e azonos fogalomkörbe tartozó fogalmakat? Mit mondanak ezek a kor lényegéről?

B) *Időkeretek*: tanári magyarázat (a történelem és az egyes esztétikai tárgyak periodizációs eltéréseire föl hívják a figyelmet)

szervező elv: – ellentmondásokkal terhes kor

– egységes világkép – sokszínű kultúra

2. A középkori ember világképének jellemzői: (tanári magyarázat)

– egységes világkép – keresztény szemlélet

– a hit Istenben és a túlvilágban

– a földi élet megvetése

– felebaráti szeretet

– az Isten előtti egyenlőség eszméje

– a közösségben való feloldódás vágya

– a szenvedés és megváltás reménye

3. A középkori kultúra jellege:

Indukciós szemelvények: a vallásos és világi szemlélet különbségeinek megfigyeltetésére

a) Margit-legenda (Irodalmi szöveggyűjtemény I. 199. l.)

Részletek: Megferedni őnéki idegen vala

Ostorozza vala ő magát

b) a Carmina Burana-ból: Félre könyvek, doktrínák

Feladat: zenei részletek párosítása az elhangzott irodalmi szemelvényekkel

Zeneművek:

a) Carl Orff: Carmina Burana

b) Gregorián-dallam

a társítás alapja: a hangulati megfelelés

Cél:

a) a fenség és közönségesség együttélésének

b) a test és lélek szembeállításának

c) vallásos áhítat és evilági örömök együttes jelenlétének megfigyeltetése

4. A középkor társadalmi csoportjai és életterük:

Képanyag, szemléltetés:

Funkciója: a különböző életterek felismerése diáképről:

várak, városok, templomok, katedrálisok, universitas

– jelenetek a diákéletből

– illusztrációk a Carmina Buranában XIII. sz. (kockázók, ivászat, vándordíák, szerelmi vallomás)

– az Oxford egyetemi előadóterme

– a Sorbonne alapítólevele (I. 1. sz. melléklet)

Színterek:	templomok kolostorok katedrálisok	főúri kastélyok királyi udvarok vidéki települések	városok utcái, piacterei universitas
és lakóik:	papok szerzetesek	lovagok főurak parasztok	városi polgárok, kézművesek vándordíákok
Tevékenységi formák:	oktatáskultúra, termelő tevékenység (találmányok, technika!)	városítól eltérő életmód, önellátás, küzdelem a természettel harcok, háborúk	céhes kézművesség váarak, városok elzárkózása, szűk belsőpiaci kapcsolatok (a korszak végére a kitágulás jellemző mozgásirány!)
Alkotások:	vallásos irodalom a templom külső és belső terének alakítása; gregorián	lovagi irodalom trubadúr-dalok várépítéset	vágáns-költészet; gagliarda (tánczenék) népdalok kódexek, miniatúrák
és rendeltetésük:	az egyház céljainak szolgálata, a vallásos áhítat fokozása, erősítése az építészetben: kapcsolatteremtés az égi és a földi világ között (toronyok, ívek, gyertyalángszerű alakok)	ennek ellensúlyozása: földi célok, földi vágyak, lelki nemesség, emberi érzések megszólaltatása	lázadás az egyházi világnézet túlzásai ellen, az egyéniség szabad kibontakozásáért

5. Kultúra, művészet (tanári magyarázatra és tanulói megfigyelésre épül)

Képanyag, szemléltetés:

Funkciója: a korszak művészeti ágaiban megjelenő közös tartalmi-formai illetve hangulati jellemzők megfigyeltetése

– diaképről: Sankt Galleni kolostor alaprajza (820 körül)

Cluny – (1088-1131)

Párizs: Notre Dame (1563-1250)

Pisa: Dóm és keresztelőkápolna (1153)

Chartes, Székesegyház (1194-1420)

– irodalmi szemelvények: Augustinus: Vallomások (I. Szöveggyűjtemény – Részlet)

Vogelweide: Hársfaágak csendes árnyán

Trisztán és Izolda (részlet)

– zene: Mise, egy gagliarda; egy gregorián Kyrie;

(A szemléltető anyag beillesztésének sorrendje értelemszerűen igazodik a tematikához)

Irodalom: műfaji változatosság: példázat, önvallomás, himnusz, planctus, lovagregény, lovageposz, trubadúrdal

tematikai sokszínűség: szenvedés, mennyei boldogság látomása (vallásos irodalom)

szemléleti gazdagság: evilági gondolatok, földi vágyak megszólaltatása (világi irodalom);

lázadó poézis életöröm harsányabb hangvétel (vágáns költészet)

nyelve: latin

Zene: kölcsönhatások az egyházi zene és a világi zene között: pl. egy Óhéber dallam (világi)

– egy Gregorián dallam, melynek alapja az előbbi – Szivárvány havasán ... (magyar népdal), amelynek alapja a felidézett Gregorián;

Képzőművészet: – az építészethez kapcsolódó, majd attól függetlenedő művészeti ágak: szobrászat, festészet

– a vallásosság, a vallási áhítat, a misztikum visszatükrözése domináns

– a korszak végén megfigyelhető a földi élet felé forduló racionalizmus is

– a román és gótikus stílus jegyeinek összehasonlítása

6. A téma összegzése:

Szintetizáló szemelvény: Egon Friedel: i. m. részletek: A középkor romantikája, Színváltás, Az élet mint kaland

Következtetés tételmondatokban:

– a középkor sajátosan ellentmondásos: boldog nyugalom és nagyszerű elégedetlenség, belső zaklatottság

– minden Istenben él és működik

- az élet kaland; hiányzik a modern biztonságfogalma
- a középkori ember hiszékeny; forrása: öntudatlan és kritikátlan, névtelenségbe burkolózik
- *Színváltás*: XIII-XIV. század – másfajta ember lép a színre; már nem rejtőzködik, kilép a fényre „a világ már többé nem Isten akarta rejtelem, hanem ember alkotta ésszerűség”

Komplex óra

Irodalom, rajz- és műalkotások elemzése, ének-zene

Téma: A „Stabat mater ...”-motívum az irodalomban, a zenében és a képzőművészetben

Szemléltetés, képanyag:

Kolozsvári Tamás: Kálvária 1427.

Grünewald: Isenheimi oltár (1515)

Raffaello: Keresztre feszítés (1502-1503)

El Greco: Krisztus a kereszten (1600-1610)

Michelangelo: Pieta (1498)

M.S. Mester: Kálvária (1506)

Irodalmi szemelvény:

Jacopone da Todi (1236-1306): Stabat mater dolorosa

Ómagyar Mária-siralom (1300)

Zene:

Mozart: Requiem (Lacrimosa-tétel)

Rossini: Stabat Mater

Funkciójuk: annak megfigyeltetése, hogy a formák, színek, zenei hangok, szavak sajátos elrendezése milyen szuggesztív erővel képes kifejezni az emberi érzelmek egyikét: a szenvedést, a fájdalmat.

I. Az óra menete

1. Alapvető célja:

a szaktárgyi órákon szerzett ismeretek és készségek alapján – egy konkrét téma feldolgozásával – megkeresni a középkor művészeti ágainak közös vonásait;

2. Az óra módszertana, felépítése:

az órát a tanár-team közösen vezeti:

A) Az irodalom szakos irodalmi szemelvényekkel szemléltetett korszakoló bevezetője után

B) Az egyes művészeti ágak szaktanárai ugyancsak szemléltetéssel kísért közlései következnek (képzőművészeti diapozitívok illetve a zeneművészet alapján)

C) A tanulók a megfigyelési szempontok és a tanárok irányító kérdéseinek segítségével fogalmazzák meg a művészi alkotásokkal kapcsolatos tartalmi és esztétikai észrevételeiket.

3. Az óra szintézise:

A középkor művészetének szakági tényekkel és általános esztétikai szempontokkal alátámasztható eltérő és közös sajátosságai.

II. Az óra tartalma

1. A vallásos irodalom főbb jellemzőinek áttekintése

(tanári magyarázat)

– szemlélete: keresztény

– rendeltetése: a vallásos érzület erősítése; az áhítat fokozása; az istentisztelet ünnepélyességének emelése (templomi énekek, prédikációk)

– művelői: papok, szerzetesek

– helye: kolostorok

– nyelve: latin (a 13-14. századtól nemzeti is)

– műfaji változatosság: imádság, prédikáció, példázat, legenda, himnusz, passió

A) A himnuszok

– az egyházi költészet a *hymnuszokban* érte el csúcspontját: Istent magasztaló, szenteket dicsőítő, emelkedett hangnemű költemények

– istentisztelet, vallásos összejövetelek alkalmából énekelték

– „A kereszténység egész élete egy zengő ünnep. Dicséretekkel műveljük a földet, *hymnuszt harsogva* hajózzuk a tengert, még az ebédek hangját is zsolttárok szentelik meg.” (Alexandriai Szent Kelemen)

B) A *Mária-himnuszok* kialakulása a 12-13. sz.

- a *planctus* – siratóénekek – a *Mária-himnuszok* egyik fajtája
- ezek a siratóénekek panaszukkal Istenhez fordulnak, az isteni akaratba való belenyugvás különös hangsúlyt kap bennük
- elsősorban Jézus halálát és a szenvedéseiben osztozó Szűzanya fájdmát panaszló énekek
- közülük az egyik legnépszerűbb: Jacopone da Todi (olasz ferences szerzetes) – *Stabat mater dolorosa* kezdetű verse (jelentése: „Állt az anya fájdmájában”)

C) *Megfigyelési szempontok a tanulóknak:*

1. Emeld ki az anya és fia szenvedésére utaló kifejezéseket!
2. Melyek 'koppannak' a legsúlyosabban közülük?
3. Visszafogott vagy hisztérikus fájdalom kifejezői?
4. Mi a szándéka a szerzőnek a szenvedés részletező bemutatásával?
  - a költemény központi képe a fia keresztje tövében álló *Mária*:
  - búsan, sújtva (asszociáció: porig sújtva) megtörtén áll;
  - az arcát nem látjuk, mert könnyek borítják;
  - mélyen, bent a szívében gyászol;
  - a „kemény kard” nemcsak Jézus lelkét, hanem valószínűleg az övét is megkínozta;
  - a személyes fájdalom a 3. versszak költői kérdésével tágul egyetemessé: „Van-e oly szem, amely ... e kínra hidegen pillantana...”
  - a szerzői szándék itt válik nyilvánvalóvá: a fájdmáj anya iránti részvét felkeltése;
  - a későbbi versszakok kemény kifejezései: a „korbács”-ütések csattanása, Jézus tűrése, vigasztalan magánya a keresztfán még inkább erősítik együttérzésünket a szenvedőkkel, akiknek alakja szinte azonosul;
  - az olvasónak úgy tűnik: a szenvedéseibe „merülő” anya egyre távolabb kerül a külvilágtól, egyre inkább befelé fordul, önmagába néz; tehetetlenül szemlélve fia szenvedéseit;
  - a vers szuggesztív erejét fokozzák a gyakran ismétlődő kemény k és a tompa ütéseként ható t hangok: „látta szent Fiát a szívtépő kínok között”

III. A keresztre feszítés a képzőművészetben

1) *Bevezetés:* a keresztre feszítés az egyik leggyakoribb téma a képzőművészetben

Megfigyelés:

- Milyen különbségek fedezhetők fel e témában egy gótikus és egy érett reneszánsz alkotás színvilága, kompozíciója között?
- Melyek a fájdalom sajátosan képzőművészeti kifejezőeszközei? Milyen színek, testtartás, milyen mozdulatok jellemzik a szenvedőt?
- a fájdalom kifejezésének milyen közös vonásai fedezhetők fel az irodalmi, képzőművészeti és zenei példákban?

Válaszok:

- korai gótikus ábrázolásai általában *sematikusak*;
- nemigen hangsúlyozták Krisztus testi szenvedését;
- arca közönyös, nem tükröz sem fájdmát, sem más érzelmet;
- az arany és zománcdíszek ragyogásában szinte elvész a parányi test;
- az arany háttér a korai kereszténység szigorú ikonográfiai szabályait ismétli.
- 2) Az *érett reneszánsz* a valószerű ábrázolást tűzi ki célul:
  - a telt színek a téma szuggesztivitását hangsúlyozzák;
  - az alakok mozdulatai oldódnak, gesztusaik szélesebbek, a testformák plasztikusabbak
- 3) a *fájdalom jellegzetes kifejezői a képzőművészetben:*
  - a föld felé nehezedő tömegek (leomló alakok, ruharedők pl. Michelangelo: *Pieta*)
  - az emberi testen: behorpadt mellkas, megtört, ernyedett testtartás (pl. Grünewald: *Isenheimi oltár*)
  - párhuzam az irodalommal:
    - „Ó, mily búsan sújtva áll ott / amaz asszonyok-közt-áldott...”
    - lehanyatló fej, lecsüngő kéz, tehetetlenséget kifejező mozdulatok;
    - összefutó szemöldökívek, barázdált arc, félig nyitott száj, mélyen árkolt szemek;
    - a „kettős” szenvedés legmegrázóbb ábrázolása Grünewald híres *isenheimi oltárán* látható
    - fájdmájtól eltorzult formák, sötét tónusok emelik ki a haldokló Krisztus szenvedését;
    - *Mária* szinte összeroskad a fájdalom súlya alatt, arca halálsápadt, szinte élettelen;
    - a szobrászatban a *Stabat mater* párhuzamba vonható alkotás: Michelangelo: *Pietája* (1498-99) (a szó jelentése: szájalom, sajnálkozás)
    - egy középkori, az *Alpoktól* északra kialakult ikonográfiai típust követ;

- Mária térdén tartja a halott Jézust, mint hajdan gyermekként
- a Szűz nem néz Krisztusra, hanem lehajtott fejjel és bal kezének gesztusával csendes belenyugvással elfogadja az isteni akaratot.

Következtetés:

- a fájdalom kifejezése itt éppúgy a visszafogottságra utal, mint a versben

IV. A fájdalom zenei kifejezése

(tanári magyarázat, megfigyeltetés)

- Jacopone da Todi Krisztust sirató, Mária gyászát idéző szekvenciáját jelentős szerzők zenésítették meg;
- a *szekvencia* keresztény szertartási ének, amely eredetileg rögtön az alleluja után következett – innen az elnevezése;
- a tridenti zsinat (1545-1563) csupán öt hagyományos szekvencia éneklését engedélyezte: a *Stabat Mater* köztük van

- *Palestrina* (templomi kórusra)
  - *Pergolesi* két női hangra és zenekarra
  - Rossini és Dvorák szólóénekesekre és zenekarra komponálta
- Zenei párhuzam:* Mozart: Requiem (1791) *Lacrimosa*-tétel.

A zenemű kiválasztásakor nem a kronológiai egyezés volt az irányadó, hanem a hangulati megfelelés.

- A Requiem Mozart utolsó remekműve
- a zeneszerző nem sokkal halála előtt komponálta; befejezni már nem tudta; (Süssmayr munkájával vált teljessé a mű)
- a rekviem: halotti mise.

Megfigyelési szempontok:

- Milyen emberi hangot idéz fel a zenei részlet ismétlődő motívuma?
- Visszafogott vagy inkább hisztérikus érzelmeket közvetít a dallammenet?
- A zene milyen elemei tudják a fájdalmat érzékeltetni? (hangnem, tempó, dinamika, hangszín, dallam)

A tanulói megfigyelések összegzése:

- a *Lacrimosa* (Könnyek) – a síró motívumra épül;
- az elmúlás sötét pompáját jeleníti meg (ebben kiemelt szerepe van az üstdob szívdobbanáshoz hasonló komor hangjának)

a fájdalom kifejezői:

- moll hangnem
- lehajló dallamvonal
- kimért tempó
- „fájdalmas hangközök”
- hangszerelésben sötét színek.

Következtetés:

Ha bármilyen megrázó emberi érzés műalkotás formát ölt, azzal már oldja is a fájdalmat; igazolva ezzel azt a felismerést, hogy a művészet az emberi lét egyik megtartó ereje.

JEGYZET

A salgótarjáni Bolyai János Gimnázium komplex esztétikai nevelés munkaközössége kísérleti programjának részleteinek kidolgozói:

Bevezető: Berencsikné Gedeon Hajnalka, rajztanár

Korszakbevezető óra a középkorból: Básti Istvánné, a magyar irodalom tanára; Pelléné Czene Csilla a történelem tanára

Komplex feladatlap a középkorból: Básti Istvánné a magyar irodalom tanára; Pelléné Czene Csilla a történelem tanára; Berencsikné Gedeon Hajnalka rajztanár, Rozgonyi István az ének-zene tanára

Kiskomplex óra: A *Stabat mater*-motívum a zenében, irodalomban és a képzőművészetben
Rozgonyi István az ének-zene tanára; Básti Istvánné a magyar irodalom tanára; Berencsikné Gedeon Hajnalka rajztanár